

Маст. Милица Маринковић, асистенткиња
Правног факултета Универзитета у Крагујевцу

УДК: 656.8(44)
DOI: 10.46793/XXIV-14.141M

РАЗВИТАК ПОШТЕ И ПОШТАНСКИХ УСЛУГА У ФРАНЦУСКОЈ*

Резиме

Аутор у раду даје преглед развоја Поште у Француској, од самих почетака у XV веку, до данас. Првобитно настала као служба за комуникацију двора са провинцијом, Пошта је током векова прешла велики пут и постала незаобилазан део живота свих Француза. Привредни напредак и описмењавање становништва током XIX века условили су масовну експанзију поштанске преписке, а томе су допринели и настанак сеоске поштанске службе и наплата поштарине путем поштанске марке. Током XX и XXI века Пошта све више почиње да се оријентисе на пружање различитих услуга привреди.

Кључне речи: пошта, Француска, сеоска пошта, поштанска марка.

1. Увод

Слање и примање писама и пакета је у данашње време саставни део свакодневног живота готово свих људи, а захваљујући интернет трговини поштанске и курирске службе бележе константан раст. Међутим, није одувек било тако. Овај рад ће се бавити настанком и развојем француске Поште од самих почетака новог века до данас.

Стварање прве поште у Француској традиционално се приписује Лују XI, који је у другој половини XV века наредио стварање првих устаљених поштанских рута. Међутим, идеја слања писама и пошиљака на организован начин и унапред одређеним путевима није била новина. Још је римска Галија познавала тзв. *cursus publicus*, курирски систем заснован на релејима, тј. станицама постављеним на „згодним интервалима“, који су омогућавали

* Рад је написан у оквиру Програма истраживања Правног факултета Универзитета у Крагујевцу за 2023. годину који се финансира из средстава Министарства, науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије.

пошиљци да пређе и по 270 километара за 24 сата.¹ Током средњег века на територији Француске развијају се бројне јавне и приватне службе за везу: Сорбона и други универзитети имали су своје гласничке службе, као и верски редови² и градске управе.³ Примера ради, 1383. године створена је Универзитетска пошта, која је омогућавала студентима да буду у контакту са својим породицама.⁴ И носиоци привредног живота Старог режима, гилде, имале су своје курирске службе.⁵

Званични тренутак настанка француске Поште је 19. јун 1464. године, када је Луј XI донео Едикт о поштама.⁶ У првим деценијама свог постојања, Пошта је била резервисана за преписку у служби круне и двора. Сам Луј XI је у првом члану Едикта о поштама написао да се Пошта оснива из разлога што му је „потребно и важно за своје послове и своју државу што брже сазнавати вести са свих страна“.⁷ Ова пошта је такође била заснована на релејном систему, који је омогућавао брзу испоруку пакета или депеша захваљујући честој промени курира, на сваких 15-20 km.⁸ Едикт је наређивао отварање постаја са замењивим коњима „у свим градовима, варошицама, селима и другим местима где просудимо да је потребно“.⁹ Према Себастијану Ришеу (*Sébastien Richez*), пошта је и настала из потребе владара да „пренесу наређења и препоруке својим вазалима“.¹⁰ Члан 9 Едикта о поштама изричито забрањује коришћење

¹ Message-relay systems of the ancient world, <https://www.britannica.com/topic/postal-system/History#ref367055> датум приступа 7. октобар 2023. г. У старом Египту, Персији и грчким полисима такође су постојале различите рудиментарне службе за пренос порука за потребе двора. Belloc, A., *Les postes françaises : recherches historiques sur leur origine, leur développement, leur législation*, Paris, 1886, стр. XII-XIX. А. Бретањол (A. Bretagnolle) наводи да је идеја релејног система постојала и у Кини чак у VIII веку пре нове ере. Bretagnolle, A., *Analyse morphodynamique du réseau des routes de poste en France (16ème - 19ème siècles)*, version provisoire, communication présentée au colloque : Réseaux en question : utopies, pratiques et prospective, Macon, 30 juin et 1er juillet, 2005, стр. 1.

² Примера ради, још је франачки владар Клотар III у VII веку повељом доделио опатији Корби право да користи гласнике за своје потребе. И друге опатије су временом добијале исто право. Belloc, A, *нав. дело*, стр. 6.

³ Offner, J. M., *Les bureaux de Poste en France*, Flux, no. 38/1999, стр. 79.

⁴ Richez, S., *Des éléments révélateurs de la société française : trafic postal et activité du service aux XIXe et XXe siècles*, Histoire, économie et société, 21e année, no. 4/2002, стр. 557. Права универзитета да имају своје поштанске службе била су гарантована посебним привилегијама које су краљеви морали да потврђују. Belloc, A, *нав. дело*, стр. 8.

⁵ Richez, S., *Des éléments révélateurs de la société française : trafic postal et activité du service aux XIXe et XXe siècles*, стр. 557.

⁶ Édít sur les Postes, 19 juin 1464, нав. према Belloc, A, *нав. дело*, стр. 17.

⁷ Édít sur les Postes, чл. 1, нав. према Belloc, A, *нав. дело*, стр. 17.

⁸ Bretagnolle, A., *нав. чланак*, стр. 1.

⁹ Édít sur les Postes, чл. 1, нав. према Belloc, A, *нав. дело*, стр. 18.

¹⁰ Richez, S., *Des éléments révélateurs de la société française : trafic postal et activité du service aux XIXe et XXe siècles*, стр. 557.

поште у приватне сврхе *под претњом смрћу*; ова забрана се није, пак, односила на преписку за потребе Папе или владара пријатељских земаља.¹¹ У тренутку смрти Луја XI у Француској су постојала 234 курира који су превозили краљеву пошту.¹²

Тек од Анрија III, који је 1576. године успоставио свима доступне краљевске курире, поштанске услуге постају доступне и појединцима.¹³ За време овог владара долази до отварања и речних путева за превоз поште и путника, од Париза до већих градова на рекама Сени и Лоари.¹⁴ По први пут се уводи и ред ползака, тј. тачно су одређени дани када поштанска кола долазе и одлазе у различита места.¹⁵ Треба напоменути да су тарифе за слање писама и пакета биле јединствене и зависиле су од величине пошиљке, а не од удаљености на коју се пошиљка шаље, што је претеча данас општеприхваћеног система поштанских тарифа.¹⁶

Од владавине Луја XIII, заслугом кардинала Ришелјеа, развитак Поште креће да се убрзава. Све већи број декрета и едиката који регулишу различита питања у вези са пословањем Поште указују на то да поштанско питање постаје све важније за француску државу. У циљу попуњавања државне касе, за време Луја XIII настала је пракса продаје функција курира и управника поште.¹⁷ Управник поште (*maître de poste*) била је значајна функција, с обзиром на то да је на локалу он управљао пријемом и отпремом поште, као и набавком и одржавањем коња задужених за превоз пошиљака.¹⁸ Одмах по ступању на престо, Луј XIV је 1643. године донео едикт о одузимању привилегија универзитетским и свим другим курирским службама,¹⁹ што јасно говори јачању суверености апсолутне монархије наспрам партикуларних фактора наслеђених из средњовековног феудализма. Број поштанских канцеларија у Француској се временом увећавао, а расла је потреба и за комуникацијом са иностраним земљама. У другој половини XVII века почињу да се успостављају и сталне поморске поштанске везе са италијанским територијама.²⁰ За време Луја XVI у два наврата је покушано успостављање сталне бродске поштанске линије за комуникацију са колонијама на америчком континенту и Сједињеним Америчким Државама. Први покушај десио се 1763. године, међутим због

¹¹ Édít sur les Postes, чл. 9, нав. према Belloc, А, *нав. дело*, стр. 19.

¹² Belloc, А, *нав. дело*, стр. 27.

¹³ Offner, J. M., *нав. чланак*, стр. 79.

¹⁴ Belloc, А, *нав. дело*, стр. 43.

¹⁵ Исто, стр. 45.

¹⁶ Исто, стр. 46.

¹⁷ Исто, стр. 73.

¹⁸ Offner, J. M., *нав. чланак*, стр. 79

¹⁹ Édít du 5 décembre 1643 prescrivant que l'Université de Paris et tous les autres messageries sont dépossédés de leurs privilèges, нав. према Belloc, А, *нав. дело*, стр. 81.

²⁰ Belloc, А, *нав. дело*, стр. 103.

великих трошкова брзо се одустало.²¹ Поновни покушај уследио је 1783. године, мада је у освит Револуције, 1788. године, поштанска бродска служба укинута као „константан терет за државне финансије“, јер приходи од поштарине нису били довољни да покрију функционисање ове скупе службе.²² Превоз преписке са колонијама настављен је трговачким бродовима без накнаде.²³

Упркос отварању поштанских услуга за јавност, обим приватне преписке и других пошиљака дуго је остао занемарљив. Неки подаци из 1759. године говоре да је свега 1/10 од укупне превезене преписке била приватне природе,²⁴ што значи да је Пошта и у XVIII веку углавном служила за превоз државне и пословне кореспонденције.²⁵ „Обични смртници нису писали“, закључује С. Рише.²⁶

За потребе достављања пошиљака на територији Париза, 1653. године отворена је тзв. „мала Пошта“ (*petite Poste*), која је подразумевала постојање поштанских сандучића какве и данас познајемо.²⁷ Од средине XVIII века сталан део ове службе постају поштари (*facteurs*), који су имали више полазака дневно по унапред утврђеном распореду.²⁸ Поштарска служба ће доживети процват у XIX веку.

Током Старог режима путна мрежа била је у великој мери неразвијена. Пuteви су се зракасто ширили из Париза ка већим градовима на периферији, али сами периферни градови нису међусобно били добро повезани. Притом, север земље је био боље умрежен путевима од југа, што је нарочито приметно од смештања двора у Версај 1682. године.²⁹ Сами путеви су, како износи А. Бретањол и Н. Вердије (*N. Verdier*), били у великој мери грађени захваљујући кулуку сељака.³⁰ Нема много записа о стању путева, али довољно је сликовит

²¹ Charriaut, H., *La poste maritime à Bordeaux au XVIIIe siècle*, Annales du Midi: revue archéologique, historique et philologique de la France méridionale, tome 63, no. 15, 1951, стр. 228.

²² Belloc, A., *нав. дело*, стр. 241, 245.

²³ Charriaut, H., *нав. чланак*, стр. 247.

²⁴ Richez, S., *Des éléments révélateurs de la société française: trafic postal et activité du service aux XIXe et XXe siècles*, стр. 557.

²⁵ Bretagnolle, A., Verdier, N., *Images d'un réseau en évolution: les routes de poste dans la France préindustrielle (XVIIe – début XIXe siècle)*, Mappes Monde, vol. 3, no. 79, 2005, стр. 1.

²⁶ Richez, S., *Des éléments révélateurs de la société française: trafic postal et activité du service aux XIXe et XXe siècles*, стр. 557.

²⁷ Offner, J. M., *нав. чланак*, стр. 79.

²⁸ Belloc, A., *нав. дело*, стр. 198. Једна од публикација која је редовно излазила током XVIII века био је „Поуздани индикатор“ (*Indicateur fidèle*), који је садржао информације о свим путним правцима и датумима и сатници полазака поштанских кола и бродова. Arbellot, G., *La grande mutation des routes de France au milieu du XVIIIe siècle*, Annales. Histoire, Sciences sociales, 28e année, no. 3/1973, стр. 787.

²⁹ Bretagnolle, A., Verdier, N., *нав. чланак*, стр. 5.

³⁰ Исто, стр. 2.

један у коме се бележи да је на почетку владавине Луја XV путна мрежа била „у жалосном стању“.³¹ Током XVIII века излазила је годишња публикација „Генерални списак пошта“ (*Liste générale des postes*) која је набрајала све поште на територији Француске и све путне правце,³² омогућавајући планирање слања поште, као и комбиновање путних праваца да би се дошло на жељену дестинацију, за путнике који су путовали поштанским колима.³³ Иако немају велику историјску вредност, ове публикације нам говоре да се број поштанских канцеларија и број путних мрежа из године у годину увећавао стабилним темпом.³⁴

Због тога што су коњи и кочије били главна превозна средства, просечна брзина којом су поштанска кола могла ићи била је мања од 10 km/h. Подаци из 1764. године, који се тичу отпреме једног пакета из Рена у Нант 31. децембра говоре да је просечна брзина поштанских кочија била 9,1 km/h, што је за тадашње стандарде сматрано импресивним, нарочито имајући у виду да је била зима.³⁵ Возач поштанске дилижансе био је, „као капетан брода, „господар свог брода после Бога““ и био је дужан да детаљно прегледа возило, коње и да се увери да су све пошиљке на броју и у тренутку одласка и у тренутку доласка.³⁶

Од 1788. године централна управа поште дефинитивно је смештена у Паризу.³⁷

2. Пошта у револуционарном вихору

Од самог почетка Револуције, нове власти су развоју Поште посветили велику пажњу. Да је Пошта још од самог почетка Револуције била важна установа у Француској говори чињеница да је 1789. године превезла око 30 милиона пошиљака различите врсте.³⁸ Уставотворна скупштина (Конституанта) је 1791. године прогласила неповредивост пошиљки и писама,³⁹

³¹ Arbellot, G., *нав. чланак*, стр. 766.

³² Fordham, H. G., *The Listes générales des postes de France 1708-79, and the Jaillots, géographes ordinaires du roi*, Library, vol. S4-III, issue 2, 1922, стр. 115-надаље.

³³ Verdier, N., *Penser le réseau au XVIIIe siècle et au début du XIXe siècle : le cas de la Poste*, Réseaux en question : utopies, pratiques et prospective, Macon, 2005, стр. 3.

³⁴ Fordham, H. G., *нав. чланак*, стр. 122.

³⁵ Чувени књижевник Шатобријан је оставио запис да је 1786. године путовао од Рена до Париза поштанским колима брзином од око 8,5 km/h. Gohier, T., *Vitesse et durée des voyages au temps de la poste aux chevaux*, Temps social, temps vécu. Actes du 129e Congrès national des sociétés historiques et scientifiques, « Le temps », Besançon, 2004, стр. 189, 190.

³⁶ Paulian, L., *La poste aux lettres*, Manuel général de l'instruction primaire : journal hebdomadaire des instituteurs, 54e année, tome 23, 1887, стр. 15.

³⁷ Belloc, A., *нав. дело*, стр. 246.

³⁸ Offner, J. M., *нав. чланак*, стр. 79.

³⁹ Décret du 10 juillet 1791 sur le secret et l'inviolabilité des lettres, *нав. према Belloc, A, нав. дело*, стр. 275.

што је било директно супротно предреволюционарној пракси. Повреда тајности писама постаће и кривично дело које ће се, по Кривичном закону од 1791. године, кажњавати губитком грађанских права уколико је учинилац појединац или двогодишњим лишењем слободe у самици када је дело учињено по наредби вршилаца извршне власти.⁴⁰ Поред тога, наређено је отварање 41 нове поштанске саобраћајнице и израда 120 додатних поштанских кочија.⁴¹ Један од циљева револуционара било је стварање нове француске нације и нових Француза, чиме би био елиминисан феудални партикуларизам наслеђен из Старог режима. Нове власти виделе су Пошту као један од кохезионих фактора у уједињењу државе, па су радо излазиле у сусрет захтевима општина да се на њиховим територијама отворе нове поштанске канцеларије.⁴² У истом циљу, елиминисане су све привилегије везане за пошту које су предреволюционарне власти давале појединцима и Конвент је 1793. године увео директно управљање поштом од стране државе, отварањем Националне поштанске агенције.⁴³ Тиме је ефикасно успостављен државни монопол над протоком информација.⁴⁴ Такође, за време Конвента, 1792. године, донет је први Правилник о раду Поште.⁴⁵ Током Револуције долазило је до честих промена на самом врху, као и промена у организацији и структури Поште што, по Б. Огеру (*B. Oger*), говори о политичком значају који се придаје Пошти.⁴⁶

Француске револуционарне власти су у циљу стварања ефикасније мреже за телекомуникације имали на располагању и тзв. Шапов телеграф, назван по свом изумитељу Клоду Шапу (*Claude Chappe*). За разлику од касније изумљеног општепознатог електромагнетног телеграфа Семјуела Морзеа, Шапов телеграф је био оптички, тачније састојао се од низа кула распоређених

⁴⁰ Loi. Code Pénal. Donnée à Paris le 6 octobre 1791, 2e partie, titre Ier, section 3, art. XXIII

⁴¹ Oger, V., *Les mutations de la Poste de 1792 à 1990, entre ruptures et continuités*, Flux, no. 42/2000, стр. 8

⁴² Décret, présenté par Monnot au nom du comité des finances, établissant des bureaux de poste dans diverses communes, lors de la séance du 19 pluviôse an II (7 février 1794), Archives parlementaires, Tome LXXXIV - Du 9 au 25 pluviôse An II (28 janvier au 13 février 1794), стр. 432, Décret, présenté par Monnot au nom du comité des finances, établissant un bureau de la poste à Yvot-le-Pré, district d'Aubigny, lors de la séance du 29 germinal an II (18 avril 1794), Archives parlementaires, Tome LXXXIX - Du 29 germinal au 13 floréal an II (18 avril au 2 mai 1794), стр. 39, Renvoi au comité de division de la pétition de la commune de Caumont qui demande l'établissement d'un bureau de poste aux lettres dans son arrondissement, en annexe de la séance du 7 thermidor an II (25 juillet 1794), Archives parlementaires, Tome XCIII - Du 21 messidor au 12 thermidor an II (9 juillet au 30 juillet 1794), стр. 520.

⁴³ Offner, J. M., *нав. чланак*, стр. 79, Oger, V., *нав. чланак*, стр. 8.

⁴⁴ Овај монопол је потврђен декретом од 27. преријала IX године (16. јун 1801). Oger, V., *нав. чланак*, стр. 8.

⁴⁵ Première instruction générale sur le service des postes du 26 octobre 1792, *нав. према Belloc, A, нав. дело*, стр. 292

⁴⁶ Oger, V., *нав. чланак*, стр. 8.

на одређеној раздаљини, са којих су се преносили графички и светлосни сигнали који су садржали унапред одређено значење. На тај начин је омогућено брзо и ефикасно преносење информација, међу којима и наређења револуционарних власти.⁴⁷

Када се посматра путна мрежа током Револуције, пада у очи напор да се побољша путна инфраструктура и умреженост јужног дела Француске. Једним делом као последица поменутих жеља револуционарних власти да „раскрсте са предреволюционарним локализмом оличеном у провинцијама“ и убрзају француско уједињење, а другим делом као последица војних потреба да се на југу Француске отворе путеви према Пиринејима и Алпима како би се избегли опкољени велики градови, долази до стварања нових путева који су коришћени пре свега за превоз поште.⁴⁸

3. Развитак Поште од Наполеона Бонапарте до Луја Наполеона

Период од државног удара 18. бримера VIII године (9. новембар 1799) до пада Другог царства 1870. године обележио је убрзан развој Поште. Ширење путне и поштанске мреже пратило је и повећање просечне брзине путовања путника и пошиљака.⁴⁹ Путеви су и даље били лоши и возња је често била неудобна. Задатак Поште је, стога, био да путнике и пошиљке достави „што је брже могуће, али пре свега у једном комаду“.⁵⁰ Од средине XIX века железница преузима примат над поштанским кочијама и на крају их потпуно истискује из употребе. Време путовања путника и пошиљака се драстично скраћује, и за по више од 50%.⁵¹ Поред тога, обим поштанских услуга почиње да се увећава увођењем могућности слања новца путем поштанске упутнице (*mandat postal*) 1817. године.⁵² Преузимајући овај посао који су до тада радиле само банке, Пошта увећава своје приходе.⁵³

Период који обрађује ово поглавље рада карактерише увођење две најзначајније новине у поштански универзум Француске: оснивање службе сеоске поште и увођење поштанске марке.

⁴⁷ Perrier, J., 1963: *Société d'Histoire de la Poste et de France et de France Telecom en Alsace*, Revue d'Alsace (en ligne), no. 135, 2009, стр. 217.

⁴⁸ Bretagnolle, A., Verdier, N., *нав. чланак*, стр. 5.

⁴⁹ Виктор Иго је забележио да је 1839. године пут од Париза до Стразбура, који је тада био дуг 456 km прешао за 36 сати возње у поштанској кочији, што значи да је просечна брзина путовања била 12 km/h. Gohier, T., *нав. чланак*, стр. 189, 194.

⁵⁰ Richez, S., «*La Poste sans interruption*»: *horaires et fonctionnement du service en France au XIXe siècle*, Temps social, temps vécu. Actes du 129e Congrès national des sociétés historiques et scientifiques, « Le temps», Besançon, 2004, стр. 323.

⁵¹ Исто, стр. 324.

⁵² Offner, J. M., *нав. чланак*, стр. 79.

⁵³ Oger, B., *нав. чланак*, стр. 9.

3.1. Сеоска пошта

Упркос жељама револуционарних власти да свако место добије пошту и тиме се учврсти јединство нације, сеоска подручја су дуго деценија била запостављена. До 1830. године подела писама на кућну адресу била је резервисана само за веће градове. Примера ради, у Паризу су поштари имали шест дневних обилазака терена.⁵⁴ Године 1828. централне власти су префектурама наложиле спровођење анкете у циљу информисања о поштанским потребама села.⁵⁵ Резултати анкете су показали да пракса остављања писама и пошиљки адресованих на село у поштама удаљеним и по 20 километара није добра, јер сеоско становништво неће доћи да их покупи. Постојала је, дакле, потреба за кућном доставом поште на село.⁵⁶ У свом експозеу Представничком дому Парламента барон де Вилнев је изнео податке да у Француској у том тренутку (1829) постоји 1799 општина у којима постоји пошта и у којима се пошиљке достављају сваког или сваког другог дана. Осталих 35.587 општина немају директне везе са поштом, што слање писама и других пошиљака чини веома скупим за њихове житеље.⁵⁷ Према неким подацима из двадесетих године XIX века, чак 300.000 различитих пошиљака је годишње остајало на чекању у пошти јер примаоци из удаљених крајева нису дошли да их узму. То је представљало материјални губитак за Пошту, с обзиром на то да је у том тренутку, до увођења поштанске марке, и даље прималац био тај који је плаћао поштарину.⁵⁸ Француски парламент је 3. јуна 1829.⁵⁹ године усвојио Закон о оснивању поштанске службе у свим заједницама Краљевства, који је предвиђао да се почев од 1. априла 1830. године у сваком месту где дотад није постојала пошта отвори канцеларија и да новозапослени поштари достављају пошиљке најмање једном у два дана.⁶⁰ У те сврхе одједном је запослено 5000 сеоских поштара (*facteurs*), чији је задатак био да изведу више од 200.000 km обилазака дневно.⁶¹ Како би се покрили новонастали трошкови, повећане су тарифе за слање пошиљака.⁶² Упркос

⁵⁴ Richez, S., «*La Poste sans interruption : horaires et fonctionnement du service en France au XIXe siècle*», стр. 324.

⁵⁵ Offner, J. M., *нав. чланак*, стр. 79

⁵⁶ Исто, стр. 80.

⁵⁷ Offner, J. M., *нав. чланак*, стр. 80

⁵⁸ Oger, V., *нав. чланак*, стр. 9.

⁵⁹ У литератури се чешће налази на датум 10. јун 1829. г. због тога што је овај закон тада ступио на снагу.

⁶⁰ Loi N.° 11-235 relative à l'établissement d'un Service de poste dans toutes les Communes du Royaume, Bulletin des lois no. 294/1829, чл. 1

⁶¹ Oger, V., *нав. чланак*, стр. 9.

⁶² Трошкови успостављања сеоске службе процењени су на око три милиона франака годишње, што је захтевало пренос 30 милиона писама да би се исплатило. Belloc, A, *нав. дело*, стр. 441.

иницијалним критикама и тврдњама да сеоско становништво није заинтересовано за преписку због високе неписмености и бојазни да ће лоши сеоски путеви учинити сеоску службу непродуктивном,⁶³ сеоска пошта се брзо показала значајном за „отварање села“⁶⁴ и испоставило се да су становници руралних подручја веома заинтересовани за преписку и различите журнале који су стизали поштом. Становници села су, да би послали писмо, сада у просеку морали да пређу око пет километара⁶⁵ до најближе експозитуре, што је било изводљиво пешице. Сеоска пошта је била додатни корак ка „интеграцији руралне популације у циљу постизања боље националне кохезије“,⁶⁶ чиме се револуционарне идеје о стварању француске нације још ефикасније остварују.

Сеоски поштари показали су се као драгоцен чинилац руралног развоја. Они су дневно прелазили и по неколико десетина километара⁶⁷ „плетући својим ногама поштанску мрежу“.⁶⁸ Као сеоски поштари углавном су запошљавани локални људи, који су најбоље познавали терен. „Редовно појављивање сеоског поштарера доводило је државу на кућни праг, свакодневно, лице у лице“, пише Р. Шварц (*R. Schwartz*), а сеоски поштар био је веома значајан за свакодневни живот руралних Француза зато што је био „чиниоца националног идентитета, читања и писања и дуго времена једини доносилац информација на сеоском подручју“.⁶⁹ Речју Ж. Панетјера (*G. Pannetier*), „пошта је, уз административну управу и школу најприсутнија јавна установа у руралним подручјима“ и „вектор живота на селу“.⁷⁰

3.2. Увођење поштанске марке

Поштанска марка, данас толико општеприхваћен и подразумеван начин плаћања поштарине за писма, није одувек постојала. Заправо, током највећег дела постојања Поште у Француској, поштарину је, по приспећу, плаћао прималац.⁷¹ Француска је поштанске марке (*timbre-poste*) увела законом од

⁶³ Richez, S., *Des éléments révélateurs de la société française : trafic postal et activité du service aux XIXe et XXe siècles*, стр. 558.

⁶⁴ Marguerit, M., *La mise en place du réseau postal dans les campagnes du XIXe siècle. Une étude de cas : le département du Nord*, Flux, no. 42/2000, стр. 48.

⁶⁵ Исто, стр. 55.

⁶⁶ Schwartz, R., *Mail, Rail, and Legwork: State and Nation Building through Postal Service in France and Great Britain, 1830–1914*, *Social Science History*, vol. 45, 2021, стр. 292.

⁶⁷ Регулаторни дневни максимум био је 32 km, а просек 25 km. Marguerit, M., *нав. чланак*, стр. 56, Schwartz, R., *нав. чланак*, стр. 294.

⁶⁸ Marguerit, M., *нав. чланак*, стр. 56.

⁶⁹ Schwartz, R., *нав. чланак*, стр. 295

⁷⁰ Pannetier, G., *La Poste rurale : un vecteur de vie dans les campagnes*, *Économie rurale*. no. 204/1991, стр. 30.

⁷¹ Постојала је опција да слање плати поштијалац, у чему историчар С. Рише види претечу поштанске марке. Richez, S., *La Poste qui se projette: pratiques de la prévision puis de la*

1848. године у склопу опсежних поштанских реформи по узору на Енглеску.⁷² Тадашњи генерални директор Поште, Етјен Араго, био је велики присталица политике јединствених цена без обзира на удаљеност,⁷³ која би умногоме олакшала слање писама и учинила их приступачнијим. До тада је износ поштарине зависио од удаљености коју је пошиљка прелазила.⁷⁴ Иако је у јавности увођење поштанских марки била веома популарна идеја, у стручним круговима је постојала бојазан⁷⁵ јер је енглеско искуство показало драматичан пад поштанских прихода у првој години примене новог начина наплате поштарине – приходи су били мањи за чак 43% упркос удвостручењу броја пошиљака.⁷⁶

Прве поштанске марке пуштене су у продају 1. јануара 1849. године. За потребе израде поштанских марака ангажовани су бројни уметници, граверим проналазачи, штампари и људи разних других профила. Штампанье марака поверено је Ковници новца у Паризу. Прва серија марака састојала се од три марке различите вредности – 20 сантима, 40 сантима и један франак, штампаних у црвеној, плавој и црној боји.⁷⁷ Лепљење мале правоугаоне марке на писмо било је сасвим довољно да означи да је поштарина плаћена. Марке су продаване и у поштама и другим овлашћеним установама и код уличних продаваца, а цена је била она номинална, назначена на самој марки. Према томе, држава је на себе преузела трошкове штампања и дистрибуције марака.⁷⁸ Врло брзо, у мају 1849, јављају се фалсификати, па су власти измениле папир и мастило за штампање марака као би у тесту са посебним киселинама могло да се утврди да ли је реч о фалсификату.⁷⁹ У октобру исте године донет је

prospective dans une administration devenue entreprise, Concepts, cultures et progrès scientifiques et techniques : enseignement et perspectives. Actes du 131e Congrès national des sociétés historiques et scientifiques, « Tradition et innovation », Grenoble, 2006, стр. 93.

⁷² Енглеска је поштанске марке, као начин да се поштарина појефтини и олакша и осигура њена наплата, увела 1839. године. Offner, J. M., *нав. чланак*, стр. 81. Прва енглеска марка била је „црни пени“ (*Penny Black*), црна марка у вредности од једног пенија, еквивалентне вредности француских 10 сантима (сантим - стоти део франка). Oger, V., *нав. чланак*, стр. 10. Након Енглеске, поштанске марке увео је Бразил 1843. године, Финска 1845, Сједињене Америчке Државе 1846, Русија 1848. године, а након Француске 1849. године тренд се проширио и по немачким земљама. Belloc, A., *нав. дело*, стр. 515.

⁷³ Offner, J. M., *нав. чланак*, стр. 81.

⁷⁴ Maury, A., *Histoire des timbres-poste français, enveloppes, bandes, timbres-télégraphe et téléphone, essais, marques postales et oblitérations*, Paris, 1907, стр. 10.

⁷⁵ Oger, V., *нав. чланак*, стр. 10. За више детаља о парламентарним дискусијама поводом увођења поштанских марки в. Belloc, A., *нав. дело*, стр. 470-489.

⁷⁶ Oger, V., *нав. чланак*, стр. 10.

⁷⁷ Décret relatif à la taxe des lettres, de 24 août 1848, art. 1, 2, 3, *нав. према Maury, A, нав. дело*, стр. 22, 50.

⁷⁸ Maury, A., *нав. дело*, стр. 48.

⁷⁹ Исто, стр. 56, 57.

специјални закон против довитљивих Француза који би користили већ искоришћене поштанске марке, за шта је прописана новчана казна од 50 до 1000 франака.⁸⁰ Током деценија које су уследиле увођене су нове поштанске марке различитог изгледа и вредности и овај начин наплате поштарине се одомаћио у Француској.

3.3. Опште карактеристике поштанског система у XIX веку

Цео XIX век био је обележен рапидним напретком Поште у сваком смислу. Од нешто више од 73 милиона различитих пошиљака превезених 1821. године, дошло се до преко 188 милиона свега 25 година касније.⁸¹

Друго царство било је „златно доба“ Поште у деветнаестовековној Француској из више разлога. Прво, просветне реформе из тридесетих година XIX века су дале резултате – све више људи је било писмено и имало жељу и потребу да пишу писма.⁸² Друго, привредни напредак је довео до развоја туризма и створио нову класу богаташа, *nouveau riche*, који су желели да шаљу писма и разгледнице са туристичких дестинација из земље и иностранства.⁸³ Треће, трговински уговор потписан са Уједињеним Краљевством 1860. године отворио је врата порасту пословне преписке са иностранством.⁸⁴

Пошта је 1820. године имала укупно око 3500 запослених, од чега 900 поштара који су достављали писма по већим градовима. Најмногобројнија категорија запослених били су управници пошта, којих је било преко 1700, а остатак су чинили различити административни и помоћни радници.⁸⁵ Свега 15 година касније, 1835, број радника се повећао на 17.900,⁸⁶ што је последица установљења сеоске поште, запошљавања нових поштара и радника у новоотвореним експозитурама. Према подацима из 1866. године било је запослено чак 16.000 поштара⁸⁷ и тај број је само наставио да се увећава.

Путна мрежа такође није престајала да се усложњава током целог XIX века, нарочито од увођења сеоске поште.⁸⁸ У оригиналну поштанску мрежу у

⁸⁰ Loi du 16 octobre 1849 prononçant des peines contre les individus qui feraient usage de timbres-poste ayant déjà servi à l'affranchissement de lettres, нав. према Maury, A, нав. дело, стр. 59.

⁸¹ Richez, S., *Des éléments révélateurs de la société française : trafic postal et activité du service aux XIXe et XXe siècles*, стр. 557.

⁸² Исто, стр. 562.

⁸³ Исто.

⁸⁴ Richez, S., « *La Poste sans interruption* » : horaires et fonctionnement du service en France au XIXe siècle, стр. 326.

⁸⁵ Richez, S., *Postiers et facteurs en France depuis deux siècles*, Flux, vol. 4, no. 70/2007, стр. 88.

⁸⁶ Исто.

⁸⁷ Oger, B., нав. чланак, стр. 9.

⁸⁸ Bretagnolle, A., Verdier, N., нав. чланак, стр. 6.

облику звезде почели су да се уцртавају бочни путеви.⁸⁹ Поред тога, коначно су уведене и сталне поморске поштанске линије са медитеранским и прекоокеанским земљама.⁹⁰ Од педесетих година XIX века почиње и сарадња Поште и железнице, која је подразумевала постојање поштанских вагона на железничким чинијама, као и отварање поштанских експозитура поред сваке железничке станице.⁹¹ Тиме је умногоме повећана просечна брзина којом су путовале пошиљке и путници.⁹²

4. Пошта током француско-пруског рата 1870-1871. године

Током пруске опсаде Париза 1870/71. године поштанска комуникација са остатком Француске била је онемогућена. Стога су власти морале да нађу нове начине за слање писама и депеша остатку земље, што је било од нарочите важности за комуникацију са војском.

Пошто су земаљске поштанске везе прекинуте, Французи се окрећу ваздушним. Охрабрени успешним извођењем лета пробног поштанског балона Нептун 23. септембра 1870,⁹³ власти 26. септембра, свега недељу дана од отпочињања опсаде, издају два декрета који су регулисали транспорт поште балонима на топао ваздух. Тежина писама и дописница које су слане балонима није могла прелазити четири грама. Поштарина за писма је износила 20 сантима, а за дописнице 10.⁹⁴ Мали балони су се, због малог капацитета, који је у просеку износио пет килограма, користили само за превоз дописница, док су велики балони могли да превезу и по две, три, па и више стотина килограма пошиљака.⁹⁵ Чак су и понеки журнари, додуше у скраћеном облику, превожени балонима.⁹⁶ Од 23. септембра 1870. до краја опсаде, 28. јануара 1871. године, 47 поштанских балона је летело над Паризом.⁹⁷

Бржи, али скупљи вид ваздушног поштанског саобраћаја били су голубови писмоноше. „Од давнина дивљења вредан инстинкт који ове грациозне птице враћа у голубарник“⁹⁸ је коришћен за превоз порука и током опсаде Париза. У оквиру главне поштанске зграде у Паризу Влада је отворила голубарник за потребе поштанске комуникације са остатком земље. Према првом члану

⁸⁹ Belloc, A, *нав. дело*, стр. 402.

⁹⁰ Paulian, L., *нав. чланак*, стр. 1, Belloc, A, *нав. дело*, стр. 546.

⁹¹ Schwartz, R., *нав. чланак*, стр. 296.

⁹² Bretagnolle, A., *нав. чланак*, стр. 2.

⁹³ Belloc, A, *нав. дело*, стр. 572.

⁹⁴ Maury, A, *нав. дело*, стр. 187.

⁹⁵ *Исто*, стр. 189, 190.

⁹⁶ *Исто*, стр. 197.

⁹⁷ Belloc, A, *нав. дело*, стр. 572.

⁹⁸ Maury, A, *нав. дело*, стр. 202.

декрета о голубијој пошти, донетог 4. новембра 1870. године, сваком грађанину Француске је било дозвољено да комуницира са Паризом путем голубова, с тим што је поштарина износила 50 сантима (пола франка) по написаној речи, а максималан дозвољени број речи био је 20.⁹⁹ Познати париски фотограф Дагрон усавршио је тада технику фотомикрографије, која је омогућавала штампање великог броја фотографија на малој површини, са које би се оне гледале под микроскопом. Захваљујући фотомикрографији било је могуће одштампати велики број микроскопски ситних порука и послати једним голубом много порука или депеша уместо само једне.¹⁰⁰ Ипак, голубови писмоноше били су непоуздани поштари. Од 302 голуба који су између 16. октобра 1870. и 3. фебруара 1871. напустили Париз, свега 59 је стигло на жељену дестинацију.¹⁰¹ У једном кратком периоду током опсаде покушана је достава поште у оквиру Париза помоћу паса, али се од тога брзо одустало.¹⁰²

5. Тенденције у развоју поште у XX и XXI веку

Прелаз из XIX у XX век донео је још бржи напредак француској Пошти. Од скромних 3.500 запослених двадесетих година XIX века, пошта прелази „симболичну границу“ од 100.000 запослених сто година касније, да би апсолутни максимум од 325.000 досегла на самом почетку XXI века, 2001. године.¹⁰³ Број поштанских експозитура константно се увећавао, па је просечна удаљеност појединаца од најближе поште са 12 km спала на 3 km. Речју Р. Шварца, „шта је некад било близу, сад је постало далеко“.¹⁰⁴ Пред крај XX века, 1999. године, у Француској је постојало непуних 17.000 поштанских експозитура.¹⁰⁵ Као и у другим установама, запослени у Пошти су углавном били мушкарци. Међутим, Први светски рат и мобилизација мушке радне снаге условили су повећан удео жена запослених у Пошти.¹⁰⁶

Од јавног сервиса за превоз писама, пакета и спорадичних путника, Пошта почиње да шири дијапазон својих услуга од XIX века. Поштанске упутнице, поштански чекови, телеграф, телефон, само су неке од услуга које је Пошта почела да нуди. Појава аутомобила током XX века довела је до смањења приватне преписке на локалу, јер је било лакше и брже непосредно се видети са

⁹⁹ Décret du 4 novembre 1870 relatif a la correspondance par pigeons, чл. 1, нав. према Maury, A, *нав. дело*, стр. 206

¹⁰⁰ Maury, A, *нав. дело*, стр. 207.

¹⁰¹ Belloc, A, *нав. дело*, стр. 577.

¹⁰² Исто, стр. 580.

¹⁰³ Richez, S., *Postiers et facteurs en France depuis deux siècles*, стр. 88.

¹⁰⁴ Schwartz, R., *нав. чланак*, стр. 300.

¹⁰⁵ Offner, J. M., *нав. чланак*, стр. 81.

¹⁰⁶ Richez, S., *Postiers et facteurs en France depuis deux siècles*, стр. 90.

пријатељима и породицом.¹⁰⁷ Додатни фактор који је утицао на смањење приватне преписке био је све присутнији телефон у домаћинствима, па је пошта почела да се оријентише на нуђење услуга које су специфично потребне предузећима.¹⁰⁸ У XX веку у укупној количини поштиљака почиње да расте удео пословне преписке, часописа, проспеката, реклама на уштрб приватних писама.¹⁰⁹

На прелазу из XIX у XX век, 1900. године, Пошта је превезла милијарду поштиљака различите врсте. Непун век касније, 1995. године, тај број је био 25 милијарди.¹¹⁰ Овај вртоглави пораст обима поштанског саобраћаја последица је привредног раста, описмењавања и усложњавања транспортне мреже у Француској. Употреба бицикла¹¹¹ на преласку XIX у XX век олакшала је посао поштарима, нарочито на селу, а од двадесетих година XX века сеоска поштанска служба бива појачана аутомобилима, што је умногоме олакшало транспорт поштиљака на селу. Сеоска аутомобилска пошта по потреби је превозила и путнике, као што су чиниле њене претече, поштанске кочије.¹¹²

6. Закључак

Пошта је настала из потребе владара да брже и ефикасније пренесу своје наредбе и да се брже обавесте о приликама у провинцији. Потреба да се контролише промет информација и ефикасно регулише пуњење државног буџета довела је до стварања поштанског монопола још пре Револуције. У потрази за бржим прометом информација, Пошта је користила различите видове транспорта: од коњаника, преко поштанских кочија, железничких вагона, балона, голубова писмоноша, поштара који су обилазили град и село пешице и на бициклу, поштанских аутомобила, да би у XX веку почели да се користе и поштански авиони.

Услуге које је Пошта нудила до половине XIX века биле су малобројне и углавном су представљале пренос пакета и писама, уз превоз путника као споредну активност. Од средине XIX века број услуга почиње да се увећава, па у XX и XXI веку обухвата и телефонске и интернет услуге.

Стварање сеоске поштанске службе и увођење поштанске марке били су најважнији чиниоци експанзије поште у XIX веку. Сеоска пошта довела је до окончања изолације сеоских средина. Поштанске услуге су постале доступне

¹⁰⁷ Richez, S., *Des éléments révélateurs de la société française : trafic postal et activité du service aux XIXe et XXe siècles*, стр. 566.

¹⁰⁸ Richez, S., *Postiers et facteurs en France depuis deux siècles*, стр. 90.

¹⁰⁹ Richez, S., *Des éléments révélateurs de la société française : trafic postal et activité du service aux XIXe et XXe siècles*, стр. 566.

¹¹⁰ Offner, J. M., *нав. чланак*, стр. 79.

¹¹¹ Richez, S., *Des éléments révélateurs de la société française : trafic postal et activité du service aux XIXe et XXe siècles*, стр. 569.

¹¹² Oger, B., *нав. чланак*, стр. 14.

свима, и у физичком и у материјалном смислу. Развитак сеоске поште и путне мреже постепено је омогућавао остварење револуционарних идеја о уједињеној Француској где се сваки грађанин, без обзира на то где живи, једнако осећа Французом. Ниједна варош нити село више није била недовољно битна да би добила пошту. Просветне реформе спроведене тридесетих године XIX века довеле су до масовном описмењавања, па су бројне категорије становништва почеле да практикују новооткривени хоби – писање писама, па се бележи вртоглави раст обима преписке, у понеким окрузима и преко 1000%. Од активности резервисане за политичку, културну и привредну елиту, писање писама је постало доступно целокупној популацији.

Ширење поштанске мреже и дијапазона услуга које је пружала, од средине XIX века чини Пошту саставним делом свакодневног живота Француза. И у другим државама тог доба расте свест о значају поштанског саобраћаја, што је 1875. године условило настанак Универзалне поштанске уније, прве међународне поштанске организације.

*Milica Marinković, LL.M., Assistant
Faculty of Law, University of Kragujevac*

DEVELOPMENT OF THE POST OFFICE AND POSTAL SERVICES IN FRANCE

Summary

In the paper, the author gives an overview of the development of the Post Office in France, from the very beginnings in the 15th century, until today. Originally created as a service for communication between the court and the province, the Post Office has come a long way over the centuries and has become an indispensable part of the lives of all French people. Economic progress and the literacy of the population during the 19th century led to a massive expansion of postal correspondence, and this was also contributed to by the creation of the village postal service and the collection of postage by postage stamps. During the 20th and 21st centuries, the Post Office began to focus more and more on providing various services to the economy.

Key words: *Post, France, rural postal service, postage stamp*

Литература

- Arbellot, G., *La grande mutation des routes de France au milieu du XVIIIe siècle*, Annales. Histoire, Sciences sociales, 28e année, no. 3/1973.
- Belloc, A., *Les postes françaises : recherches historiques sur leur origine, leur développement, leur législation*, Paris, 1886.
- Bretagnolle, A., *Analyse morphodynamique du réseau des routes de poste en France (16ème - 19ème siècles)*, version provisoire, communication présentée au colloque: Réseaux en question: utopies, pratiques et prospective, Macon, 30 juin et 1er juillet, 2005.
- Bretagnolle, A., Verdier, N., *Images d'un réseau en évolution : les routes de poste dans la France préindustrielle (XVIIe – début XIXe siècle)*, Mappemonde, vol. 3, no. 79/2005.
- Verdier, N., *Penser le réseau au XVIIIe siècle et au début du XIXe siècle : le cas de la Poste*, Réseaux en question : utopies, pratiques et prospective, Macon, 2005.
- Gohier, T., *Vitesse et durée des voyages au temps de la poste aux chevaux*, Temps social, temps vécu. Actes du 129e Congrès national des sociétés historiques et scientifiques, «Le temps», Besançon, 2004.
- Décret, présenté par Monnot au nom du comité des finances, établissant des bureaux de poste dans diverses communes, lors de la séance du 19 pluviôse an II (7 février 1794), Archives parlementaires, Tome LXXXIV - Du 9 au 25 pluviôse An II (28 janvier au 13 février 1794)
- Décret, présenté par Monnot au nom du comité des finances, établissant un bureau de la poste à Yvot-le-Pré, district d'Aubigny, lors de la séance du 29 germinal an II (18 avril 1794), Archives parlementaires, Tome LXXXIX - Du 29 germinal au 13 floréal an II (18 avril au 2 mai 1794)
- Loi. Code Pénal. Donnée à Paris le 6 octobre 1791.
- Loi N.° 11-235 relative à l'établissement d'un Service de poste dans toutes les Communes du Royaume, Bulletin des lois no. 294/1829.
- Marguerit, M., *La mise en place du réseau postal dans les campagnes du XIXe siècle. Une étude de cas : le département du Nord*, Flux, n°42, 2000.
- Maury, A., *Histoire des timbres-poste français, enveloppes, bandes, timbres-télégraphe et téléphone, essais, marques postales et oblitérations*, Paris, 1907.
- Message-relay systems of the ancient world, <https://www.britannica.com/topic/postal-system/History#ref367055> датум приступа 7. октобар 2023.
- Oger, B., *Les mutations de la Poste de 1792 à 1990, entre ruptures et continuités*, Flux, no. 42/2000.
- Offner, J. M., *Les bureaux de Poste en France*, Flux, no. 38/1999.
- Pannetier, G., *La Poste rurale : un vecteur de vie dans les campagnes*, Économie rurale, no. 204/1991.
- Paulian, L., *La poste aux lettres*, Manuel général de l'instruction primaire : journal hebdomadaire des instituteurs, 54e année, tome 23, 1887.
- Perrier, J., 1963: *Société d'Histoire de la Poste et de France et de France Telecom en Alsace*, Revue d'Alsace (en ligne), no. 135/2009.
- Renvoi au comité de division de la pétition de la commune de Caumont qui demande l'établissement d'un bureau de poste aux lettres dans son arrondissement, en annexe de la séance du 7 thermidor an II (25 juillet 1794), Archives parlementaires, Tome XCIII - Du 21 messidor au 12 thermidor an II (9 juillet au 30 juillet 1794)
- Richez, S., *Des éléments révélateurs de la société française: trafic postal et activité du service aux XIXe et XXe siècles*, Histoire, économie et société, 21e année, no. 4/2002.

- Richez, S., *La Poste qui se projette: pratiques de la prévision puis de la prospective dans une administration devenue entreprise*, Concepts, cultures et progrès scientifiques et techniques : enseignement et perspectives. Actes du 131e Congrès national des sociétés historiques et scientifiques, « Tradition et innovation », Grenoble, 2006.
- Richez, S., «*La Poste sans interruption*»: horaires et fonctionnement du service en France au XIXe siècle, Temps social, temps vécu. Actes du 129e Congrès national des sociétés historiques et scientifiques, «Le temps», Besançon, 2004.
- Richez, S., *Postiers et facteurs en France depuis deux siècles*, Flux, vol. 4, no. 70/2007.
- Schwartz, R., *Mail, Rail, and Legwork: State and Nation Building through Postal Service in France and Great Britain, 1830–1914*, Social Science History, vol. 45, 2021.
- Fordham, H. G., *The Listes générales des postes de France 1708-79, and the Jaillots, géographes ordinaires du roi*, Library, vol. S4-III, issue 2, 1922.
- Charriaut, H., *La poste maritime à Bordeaux au XVIIIe siècle*, Annales du Midi: revue archéologique, historique et philologique de la France méridionale, tome 63, no. 15/1951.